

V

ERKAVELD VERLEDEN

HOE KIJKEN WE TWEE EEUWEN LATER NAAR
HET VERENIGD KONINKRIJK DER NEDERLANDEN?

Het verhaal begint met een stuk verbazing: “Dus jullie doen er niet aan, aan die herdenking van 1813-1815?”¹ Het ongeloof bij de redactrice van de NOS is groot. We hebben in het centrum van Brussel afgesproken voor een los gesprekje over de herdenking van tweehonderd jaar Koninkrijk der Nederlanden. Hoe zien de Belgen dat? Ik leg rustig uit dat het ons, met permissie, geen reet kan schelen. Hier en daar zal in 2015 wel een boek verschijnen, dat ongetwijfeld excellent zal zijn, maar dat is het dan ook. De Vlaamse overheid zet in 2014 om toeristische en politieke redenen volop in op honderd jaar Eerste Wereldoorlog en de Franstalige Belgen denken dat de Leeuw van Waterloo een eerbetoon is aan Napoleon.”²

Onze nationale herinneringscultuur is geconcentreerd op de grote historische gebeurtenissen en gecanoniseerde feiten uit het verleden, die we om de zoveel jaren aan de borst drukken, als in een polonaise op commando. Een historische machinerie wordt aangezwengeld om datgene wat voorbij was opnieuw vooraan in het maatschappelijke debat te brengen.

De dingen die voorbijgaan, die vergeten we. Dat is de hierboven geciteerde verbazing waarmee Bert Kruismans zijn boek *Ons 200-jarige koninkrijk 1815-2015* opent, de Hollandse verbazing over het uitblijven van de Belgische herdenking van 1815, het feit dat het ons, bijgevolg, niets kan schelen.

Willen de Belgen dan niet herinnerd worden aan dat anderhalve decennium waarin Noord en Zuid met elkaar verbonden waren?

Klaarblijkelijk niet. Het is inderdaad dringen, daar in het midden van het tweede decennium van de eeuw om er als historisch feit uit te springen. Zelfs grote gebeurte-

RUBEN MANTELS

werd in 1979 geboren in Heusden-Zolder. Is als historicus verbonden aan de Universiteit Gent en de Vrije Universiteit Brussel. Hij richt zijn onderzoek op de cultuurgeschiedenis van de negentiende en twintigste eeuw. In 2015 copubliceerde hij *Geloven in Gent. Plaatsen van het religieuze verleden*. Momenteel schrijft hij een boek over de Gentse Boekentoren en met Hans Vandevoorde werkt hij aan een publicatie van de dagboeken van August Vermeylen.

Contact: ruben.mantels@ugent.be

---

nissen neigen te devalueren in het licht van een wereldoorlog. Het orangisme behoort in politieke kringen tot de folklore. Iedereen schaaft zich achter de boodschap *Nooit meer oorlog* van 1914-1918, maar slechts een kleine minderheid doet hetzelfde met het Groot-Nederlandisme dat 1815-1830 oproept. In de perceptie, die onze herinnering ook vormgeeft, heeft het succes van 1830 het experiment van het Verenigd Koninkrijk veroordeeld tot een mislukking. Geschiedenis wordt door de overwinnaars geschreven, het wordt vaak gezegd.

Zo staat het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden in België dus niet in het middelpunt van de (officiële) belangstelling. Wel zijn er initiatieven van historici en van een cabaretier, Kruismans, die dan ook ooit *De slimste mens ter wereld* is geworden. Zij brachten het verdwenen koninkrijk in 2015 een bescheiden eerbetoon.

BELG EN BATAAF

De *broedermin* werd het felst beoefend door een aantal organisaties die niet toevallig de culturele uitwisseling tussen beide delen van de Nederlanden genegen zijn. Een werkgroep van het Algemeen-Nederlands Verbond (ANV) organiseerde al sinds 2012 een lezingenreeks die aftelde naar het tweehonderdjarige jubileum 1815-2015 en die afwisselend werd gehouden in het Vlaams Cultuurhuis de Brakke Grond in Amsterdam en de Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal- en Letterkunde in Gent. Het doel van de reeks was “het brede publiek bewust maken van de gezamenlijke geschiedenis van Nederland en België en bekendheid geven aan het meest recente onderzoek op dat terrein”.³ In 2015 sprak Tom Verschaffel over de lotsverbon-

denheid van de Noordelijke en Zuidelijke Nederlanden vanuit historisch perspectief: de “eeuwen van ontrouw” die de samensmelting van beide landsdelen in 1815 voorafgingen, maakten het niet vanzelfsprekend om de eenheid van de Nederlanden te hernieuwen. Zeker niet voor Willem I. “De kaarten waarmee hij moest spelen waren geschud”, zegt Verschaffel. Na de val van Antwerpen (1813) waren de Zuidelijke Nederlanden en de Verenigde Provinciën hun eigen weg gegaan; beide landsdelen hadden zich apart ontwikkeld.

De andere twee ANV-lezingen van 2015 belichtten facetten van het land dat er toch is gekomen, ondanks de ontrouw, en dat anderhalf decennium heeft standgehouden. Joep Leerssen thematiseerde op 29 maart 2015 de cultuurhistorische achtergrond van romantiek en restauratie; Stijn van de Perre reconstrueerde de economische en financiële politiek van Willem I. Van de Perre is docent aan de Arteveldehogeschool en voerde, nog steeds in 2015, samen met Frank Judo ook de redactie over *Belg en Bataaf. De wording van het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden*. Deze bundel bevat, zeker voor een algemene uitgeverij als Polis, vrij gespecialiseerde, soms zelfs technische bijdragen over de meest diverse terreinen: het leger, de armenzorg, het universiteitsbeleid, de adel en zelfs het familierecht onder Willem I.

Een tweede “huis van ontmoeting” is de Buren in Brussel.⁴ Ongeveer waar de woedende menigte in 1830 de Koninklijke Muntschouwburg uitstroomde, na het bijwonen van *De stomme van Portici*, staat de Vlaams-Nederlandse cultuurtempel gebeiteld; de plek die herinnert aan de scheiding tussen België en Nederland is nu een site geworden die de taal en cultuur van beide landen weer wil bijeenbrengen. In 2015 doorkruisten de Buren de Lage Landen met het programma *Een gemiste kans?*, waarin de vraag gesteld wordt die de hele herdenking 1815-2015 lijkt samen te vatten: *wat als?* Wat als er bijvoorbeeld een ander theaterstuk zou zijn geprogrammeerd, die nacht in de schouwburg, of wat als Willem I de bezwaren uit het Zuiden beter had ingeschat?

COUNTERFACTUALS

Het is een vorm van *counterfactual history* of tegenfeitelijke geschiedenis die bijzonder aantrekkelijk is om toe te passen op het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden. Met haar vijftienjarige bestaan lijkt deze dubbelnatie aan de ene kant een kleine, verwaarloosbare hobbel op het pad der geschiedenis; aan de andere kant verbeeldt het land wel de mogelijkheid van een middelgrote natie die zich van Aken tot benoorden Groningen had kunnen uitstrekken of, in een Groot-Nederlandse versie, van Brussel tot voorbij Amsterdam. De spanning tussen wat had kunnen zijn en wat geweest is, biedt zich hier op een petrishaaltje aan.

Beoefenaars van *counterfactual history* gaan op zoek naar niet-gerealiseerde opties

uit het verleden en ontwikkelen scenario's voor alternatieve geschiedenissen waardoor het heden er anders had uitgezien – een soort omgekeerde futurologie. Zo berekende de Amerikaanse historicus Robert Fogel de gevolgen voor de Amerikaanse economie indien de spoorwegen er niet geweest zouden zijn: hij won er een Nobelprijs mee. Het kan ook minder geleerd. Terwijl ik dit stuk schrijf, zie ik een aflevering van de komische tv-serie *The Big Bang Theory*, waarin Amy Farrah Fowler aan Sheldon Cooper vraagt: “*In a world where rhinoceroses are domesticated pets, who wins the Second World War?*” Sheldon antwoordt: “*Uganda.*” Ook dat zijn *counterfactuals*, maar dan in een ander register. Oeganda wint omdat de Keniaanse export van neushoorns, waarmee Centraal-Afrika machtiger dan Europa was geworden, na het uitbreken van de oorlog in elkaar stort. “*Kenya withers, Uganda triumphs.*”⁵

Ook van het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden is een *counterfactual history* geschreven. In *Het land dat nooit was*⁶, een tegenfeitelijke geschiedenis van België die in 2014 verscheen, laat opnieuw Tom Verschaffel een fictieve koningsmoord plaatsvinden. Willem I wordt op 25 augustus 1830 vermoord door het gepeupel, waardoor zijn zoon Willem II uiteindelijk op de Belgische troon belandt. Maar – *spoiler alert* – België en Nederland worden alsnog gescheiden, na een broederstrijd met prins Frederik, die koning van Nederland was geworden.

EEN STAATKUNDIG EXPERIMENT

Naast ANV en deBuren is er een derde forum voor het Vlaams-Nederlandse cultuurleven, dat je nu in handen hebt. In 1915 viel er weinig te vieren, in 1965 was er weinig belangstelling, maar in 2015 wilde *Ons Erfdeel* “het feest van het begin herdenken, zonder de analyse van de desintegratie uit de weg te gaan”. De Vlaams-Nederlandse culturele instelling gaf in een redactie van Remieg Aerts en Gita Deneckere *Het (on) Verenigd koninkrijk* uit, een boek waarvan de inleiding zonder meer als een sleuteltekst mag beschouwd worden in het hele herdenkingsdebat.

Aerts en Deneckere vragen hierin de aandacht voor een herwaardering van het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden binnen de grenzen van de toenmalige postnapoleontische restauratieperiode. Al te vaak wordt de geschiedenis van de nieuwe staat beschreven vanuit de afloop zoals we die kennen, de revolutie van 1830, en bepaalt de verhouding tot die afloop de toon van het verhaal. Alleen al het gebruik van de term “revolutie van 1830” werpt zijn slagschaduw op wat voorafging. De “opstand van 1830” verbergt dan weer noties van spijt en tragiek, mislukking en verdriet. Aerts en Deneckere werken dit dualisme verder uit, en tonen aan hoe de geschiedschrijving tot verschillende scenario's gereduceerd kan worden, het Verenigd Koninkrijk als tragedie, satire, komedie of complot, het zijn allemaal plotwendingen, varianten, van éénzelfde *master narrative*.

Een mooi voorbeeld van zo'n complotscenario is te vinden in Hugo de Scheppers programmatische "*Belgium dat is Nederlandt*". *Identiteiten en identiteitenbesef in de Lage Landen, 1200-1800*, in het bijzonder in de "Epiloog: Koninkrijk der Nederlanden, 1815-1830". De Schepper, een in Vlaanderen geboren maar in Nederland docerend emeritus, beschuldigt tweehonderd jaar na datum de katholieke clerus uit het zuiden: zij heeft "op vaak ergerlijke wijze" de stabiliteit van het land ondergraven. De "klein-Belgische identiteit" die daarna ontstond, definieert De Schepper als een "kunstmatige a-posteriori constructie van de politieke en sociale elites die (...) hun machtsgreep achteraf dienden te legitimeren". Hij noemt de splitsing van het Koninkrijk der Nederlanden achtereenvolgens "onbezonnen", "overhaast" en ook "een vergissing", waarna hij zijn boek eindigt met een bloemlezing van orangistische geloofsbrieven. Het perspectief van De Schepper heeft wel het voordeel van de duidelijkheid.

Tegenover dit perspectivisme, deze geschiedschrijving *post factum*, houden Aerts en Deneckere een pleidooi voor de historiciteit van het verleden. "Willen wij recht doen aan wat het Verenigd Koninkrijk geweest is of misschien had kunnen worden, dan moeten wij de staat en maatschappij van deze periode op hun eigen merites beoordelen", zeggen de auteurs. De bijdragen in de bundel gaan dan ook op zoek naar de eigenheid van het Verenigd Koninkrijk: zijn positie als nieuwe monarchie in een Europese context, de gelaagdheid van de natie op lokaal en regionaal vlak, de uitbouw van een *civil society* en de factoren van integratie en desintegratie ("zij het niet als een kroniek van een aangekondigd uiteenvallen"). Een ander gevolg is dat de bundel de grens opzoekt met de tegenfeitelijke geschiedenis: een consequent antideterminisme vraagt immers een geschiedschrijving die open staat voor het willekeurige karakter van het verleden, het wikken en wegen van de tijd, de wegen die nog open lagen.

Ongetwijfeld ligt de aantrekkingskracht van het Verenigd Koninkrijk in zijn bijzondere geschiktheid voor een dergelijk possibilisme. Alles had inderdaad anders kunnen lopen. Het land was geboren als een staatkundig experiment, uit de wil van de grote mogelijkheden en de toevalligheden van de Europese diplomatie. Zijn bestaan werd een krachtsverhouding tussen lotsverbondenheid en de eeuwen van ontrouw, waarvan de uitkomst onvoorspelbaar was. Het koninkrijk kon binden, buigen of breken, en toen het laatste scenario zich in 1830 voltrok, was de onafhankelijkheid van België lang niet het automatische gevolg.

WAT ALS?

In dat grensland tussen feit en fictie heeft Bert Kruismans in 2015 de sprong gewaagd. Hij heeft een alternatieve geschiedenis van België en Nederland geschreven en een

De Leeuw van Waterloo is een herdenkingsmonument voor de Slag bij Waterloo (1815) dat op bevel van koning Willem I werd opgericht ter ere van zijn zoon, de prins van Oranje, Foto Michiel Hendryckx.

nieuw verleden geconstrueerd dat toegeeft aan het verlangen naar een andere afloop. Wat als?

Kruismans' boek is opgevat als een jubileumgeschiedenis voor een land dat niet bestaat, maar wel had kunnen bestaan, en afgelopen jaar zijn tweehonderdste verjaardag had kunnen vieren: het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden 1815-2015. *Ons 200-jarige koninkrijk 1815-2015* is een *tour de force* waarin Kruismans op aannemelijke en goed gedocumenteerde wijze zijn geschiedenis van de Lage Landen brengt. Het is geen pure fictie, maar een op historische feiten gebaseerde variant van de geschiedenis zoals we die kennen, waarbij de auteur zich de vrijheden van fictie veroorlooft zonder af te wijken van de historische ingrediënten. In dat opzicht lijkt het procédé van de tegenfeitelijke geschiedenis op dat van de historische roman.

Je leest dus, zeker in het eerste deel, dat de periode 1815-1870 behandelt, een flink stuk "echte" geschiedenis. Maar de wijze waarop Kruismans die beschrijft, zou door Aerts en Deneckere geplaatst worden in het ironische of satirische narratief. De eigenaardige trekjes van de vorst, de uitpattingen van zijn zoon, het geopolitieke schouwspel, de toevalligheden van de revolutie, allemaal lenen ze zich makkelijk tot een licht komische uitvergroting. In de feiten laat Kruismans de vaderlandse geschiedenis dus al zachtjes ontspreiden tot een klucht, een operette, met het vorstenhuis in een hoofdrol. Dan moet de fictie nog beginnen. Daarin zal de auteur het verleden nog dwingend registreren. Tijdens de Frans-Duitse oorlog laat Kruismans de neutraliteit van België geschonden worden: het begin van een Europese oorlog waarin het Franse keizerrijk valt en het Verenigd Koninkrijk opnieuw gevormd wordt. Hij laat Leopold II eerst Luxemburg annexeren, met het voorwendsel dat franc-tireurs er samenspannen met rondzwervende Franse troepen; Luxemburg was (in de feiten) een groothertogdom met aan het hoofd de Nederlandse koning. Vervolgens valt Nederland België binnen, waarna Pruisen zich achter België (en Saksen-Coburg) schaart. Wanneer het stof gaat liggen, is het eindresultaat een Verenigd Koninkrijk der Nederlanden, ditmaal als buffer tegen Pruisen, met Leopold II aan het hoofd. Kruismans beschrijft vervolgens de geschiedenis van dit fictieve land tot vandaag, een verbluffend en rijkelijk uit de hand gelopen antwoord op de vraag: wat als het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden was blijven bestaan?

DE DERBY DER LAGE LANDEN

Met *Ons 200-jarige koninkrijk* heeft Kruismans voluit de wereld van de tegenfeitelijke geschiedenis betreden. Het vaderlandse verleden als pretpark van de cabaretier. Kruismans vertrekt van de feiten, maar voegt er fictionele elementen en technieken aan toe, zoals dialoog, voor het creëren van een historische illusie die uitpakt als een komedie, maar ook inslaat als een intellectuele oefening.

Dichter bij de grond heeft 2015 ook boeken geoogst die op traditioneler wijze de geschiedenis van 1815-1830 brengen. Wilfried Uitterhoeves *“Een innige vereniging”*. *Naar één koninkrijk van Nederland en België in 1815* is een toegespitste studie van het diplomatieke spel waarin het Verenigd Koninkrijk gevormd werd. Johan Op de Beeck beschrijft in *Het verlies van België* de strijd tussen de Nederlandse koning en de Belgische revolutionairen in een fraaie, journalistieke stijl. Een laatste maal de geschiedenis-op-formule van Aerts en Deneckere: zijn boek leest, door stijl en sfeerschepping, als een historisch drama met Willem I als “een tragische vorst”.

Al deze geschiedenis in boekvorm werd zichtbaar en tastbaar in de grote overzichtstentoonstelling die door STAM georganiseerd werd in Gent. *Het verloren koninkrijk. Willem I en België* liep er van 15 oktober 2015 tot en met 28 maart 2016.⁷ Je zag er veel beelden, veel citaten en veel sfeer, waarmee het tijdperk 1815-1830 werd opgeroepen. Prenten uit de Koninklijke Verzameling toonden de inhuldiging van Willem I te Brussel, op 21 september 1815, met ernaast zijn rok, het zwaard dat hij droeg tijdens de plechtigheid en de koperen penningen die werden uitgestrooid. Aparte zalen belichtten thema's die op Gent betrekking hadden, zoals de katoennijverheid, de waterwegen en de stichting van de Gentse universiteit, een feit dat geïllustreerd werd met een ingreep van de Gentse universitaire musea. Prachtig was de fotoreeks van Michiel Hendryckx, die op zoek is gegaan naar “de tastbare sporen van een verdwenen Koninkrijk”; een selectie van zijn beelden werd ook in *Het (on)Verenigd Koninkrijk* van Ons Erfdeel vzw gepubliceerd.

Ik was er op een doordeweekse dag en was verrast door het vele volk. Is Willem, met het vorderen van de tijd, dan weer wijzer geworden? Naar goede gewoonte van het huis eindigt ook deze STAM-tentoonstelling met een kleine uitsmijter, ditmaal een Nederland-België-quiz, die je dankzij multimediaal vernuft kon spelen tegen tentoonstellingsbezoekers in Den Haag, waar nog tot 17 juli 2016 de expositie *24 uur met Willem. Koning van Nederland en België* loopt.⁸ Zelf verloor ik de quiz met 44 tegen 42 punten, een kleine blamage, die ik echter sportief opnam, ondanks het feit dat ze aan de andere kant met twee personen waren en beduidend meer jaren op de teller hadden. De algemene stand in de derby der Lage Landen bleef immers geruststellend. Toen ik de tentoonstelling verliet, was het 951 voor Nederland, en 1.217 voor België.

DE RUST VAN EEN STANDAARDWERK

Het blijft een vaststelling dat ook het jubileumjaar 2015 geen uitvoerige monografie over het Verenigd Koninkrijk heeft opgeleverd. De enige met ambitie geschreven grote geschiedenis was van de hand van een stand-upcomedian en bleek in de feiten een *mindfuck*. Verder bleef het bij tentoonstellingen, bundels, deelstudies en lezingen die,

als je ze allemaal doorneemt, niet de verhoopte scherpste opleveren, maar wel een verkaveld verleden achterlaten, een stuk akkerland, kriskras doorploegd.

Nochtans wacht het tijdperk 1815-1830 op ontginning. Zeker een complex verleden als dat van het Verenigd Koninkrijk heeft behoefte aan de rust van een standaardwerk.

Wat als er in 2015 een grote geschiedenis van het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden was verschenen?

LITERATUUR

- STIJN VAN DE PERRE, *'Ter begunstiging van de volksvlucht'. Middelen, misverstanden en misbaar in het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden*, VKN-lezing 6, Algemeen-Nederlands Verbond, Den Haag, 2015.
- JOEP LEERSSEN, *Dynastisch en burgerlijk historisme. Romantiek, restauratie en de Nederlanden*, VKN-lezing 7, Algemeen-Nederlands Verbond, Den Haag, 2015.
- TOM VERSCHAFFEL, *Lotsverbonden ontrouw. De wankelmoedige verhouding tussen Noord en Zuid, 1585-1815*, VKN-lezing 8, Algemeen-Nederlands Verbond, Den Haag, 2015.
- FRANK JUDO EN STIJN VAN DE PERRE, *Belg en Bataaf. De wording van het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden*, Polis, Antwerpen, 2015.
- TOM VERSCHAFFEL, "De moord op Willem I en de Broederoorlog: hoe Nederland zich in 1830 van België afscheurde", in: MAARTEN VAN GINDERACHTER, KOEN AERTS EN ANTOON VRINTS EDS., *Het land dat nooit was. Een tegenfeitelijke geschiedenis van België*, De Bezige Bij Antwerpen, 2014, pp. 29-62.
- REMIEG AERTS EN GITA DENECKERE, *Het (on)Verenigd Koninkrijk 1815-1830 – 2015. Een politiek experiment in de Lage Landen*, Ons Erfdeel vzw, Rekkem, 2015.
- BERT KRUISMANS, *Ons 200-jarige koninkrijk 1815-2015. De waarheid over België & Nederland*, Antwerpen, Manteau, 2015.
- WILFRIED UITTERHOEVE, *"Een innige vereeniging". Naar één koninkrijk van Nederland en België in 1815*, Vantilt, Nijmegen, 2015.
- HUGO DE SCHEPPER, *"Belgium dat is Nederlandt". Identiteiten en identiteitenbesef in de Lage Landen, 1200-1800*, "Epiloog: Koninkrijk der Nederlanden, 1815-1830", Papieren Tijger, Breda, 2014.
- JOHAN OP DE BEECK, *Het verlies van België. De strijd tussen de Nederlandse koning en de Belgische revolutionairen in 1830*, Horizon, Schoten, 2015.

Noten

- 1 In Nederland is zowel de stichting van het Koninkrijk der Nederlanden in 1813 (nog zonder het zuiden) als de daarop aansluitende periode van het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden 1815-1830 (noord en zuid samen) herdacht.
- 2 BERT KRUISMANS, *Ons 200-jarige koninkrijk 1815-2015. De waarheid over België & Nederland*, p. 9.
- 3 RUBEN MANTELS, "Het Verenigd Koninkrijk. Aantekeningen bij een lezingenreeks", *Ons Erfdeel*, jg. 57 (2014), nr. 3, pp. 186-190.
- 4 ANNICK SCHRAMME, "Huizen van ontmoeting. De Brakke Grond en DeBuren", in: Jo Tollebeek en Henk te Velde (ed.), *Het geheugen van de Lage Landen*, Ons Erfdeel vzw, Rekkem, 2009, pp. 85-93.
- 5 *The Big Bang Theory*, seizoen 4, episode 3: <https://www.youtube.com/watch?v=olpYoKt4bn8>
- 6 JAN-FREDERIK ABBELOOS, "Het land van nooit. Een 'tegenfeitelijke' geschiedenis van België", *Ons Erfdeel*, jg. 54 (2015), nr. 2, pp. 159-160.
- 7 www.stamgent.be/nl/activiteiten/detail/p/het-verloren-koninkrijk-willem-i-en-belgie
- 8 www.gahetna.nl/tentoonstelling/24-uur-met-Willem